

<https://doi.org/10.62837/2024.3.113>

FƏTULLAYEVA AYTAC AYDIN QIZI
Azərbaycan Odlar Yurdu Universiteti
e-mail: aytacfetullayeva123@gmail.com
+994776062221

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ TƏHSİLİNDƏ İXTİSARLARIN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: ixtisarlar, ixtisarların əhəmiyyəti, dil, dil tədrisi, effektiv ünsiyyət, növlər

Keywords: abbreviations, importance of abbreviations, language, language teaching, effective communication, types

Ключевые слова: аббревиатуры, значение аббревиатур, язык, преподавание языка, эффективное общение, виды

İxtisarlar zaman və məkana qənaət etmək üçün yazılı ünsiyyətdə geniş istifadə olunan söz və ya ifadələrin qısaldılmış formalarıdır. Onlar bir çox dillərdə, o cümlədən ingilis və azərbaycan dillərində istifadə olunur. Hər iki dildə abreviaturalar uzun sözləri və ya ifadələri qısaldaraq oxucu tərəfindən asanlıqla başa düşülən, daha idarə olunan formalara çevirmək üçün istifadə olunur.

İxtisarlar biznes, hökumət və təhsil daxil olmaqla bir çox kontekstdə istifadə olunur. Biznesdə vaxta və yerə qənaət etmək üçün müqavilələr və hesabatlar kimi rəsmi sənədlərdə abreviaturalar tez-tez istifadə olunur. Hökumətdə məlumatı yığcam şəkildə çatdırmaq üçün qanun və qaydalar kimi rəsmi sənədlərdə abreviaturalardan istifadə edilir. Təhsildə mürəkkəb fikirlərin aydın və qısa şəkildə çatdırılması üçün elmi məqalələr və esselər kimi akademik yazılarda abreviaturalardan istifadə edilir.

Çaşqınlığın qarşısını almaq və aydınlığı təmin etmək üçün sənəddə abreviaturalardan düzgün və ardıcıl istifadə etmək vacibdir. Oxucunun onların mənasını başa düşməsinə təmin etmək üçün abreviaturaların sənəddə ilk dəfə istifadə edildiyi zaman müəyyən edilməsi də vacibdir.

İxtisarlar ingilis və azərbaycan dillərində mühüm rol oynayır, informasiyanın sıxlaşdırılması, ünsiyyətin səmərəliliyinin artırılması və dil öyrənilməsinin asanlaşdırılması vasitəsi kimi xidmət edir. İxtisarların istifadəsini başa düşmək dil öyrənənlər üçün çox vacibdir, çünki bu, onların anlama və ünsiyyət bacarıqlarını artırır.

İngilis və Azərbaycan dillərində ixtisarların əhəmiyyəti. İxtisarlar həm ingilis, həm də Azərbaycan dillərində müxtəlif məqsədlər üçün geniş istifadə olunur. Həm İngilis, həm də Azərbaycan dillərində abreviaturaların istifadəsi ünsiyyəti sadələşdirmək, vaxta qənaət etmək və müxtəlif kontekstlərdə aydınlığı artırmaq üçün

vacibdir. İxtisarlara gündəlik söhbətlərdə, peşəkar şəraitdə və akademik fənlərdə geniş tanınan və istifadə olunan söz və ya ifadələrin qısaldılmış formalarıdır. Onlar adətən rəsmi və qeyri-rəsmi kontekstlərdə, o cümlədən akademik yazı, işgüzar yazışmalar və gündəlik söhbətlərdə istifadə olunur.

Hər iki dildə ixtisarlara texnologiya, tibb, hüquq və təhsil kimi xüsusi sahələrdə üstünlük təşkil edir. Məsələn, texnologiya sahəsində “IT” (İnformasiya Texnologiyası) və “AI” (Süni İntellekt) kimi ingiliscə abbreviaturalardan geniş istifadə olunur. Azərbaycan dilində “müdafiə kəşfiyyatı” üçün “MKT” (Müdafiə Kəşfiyyat Təyinatı) kimi abbreviaturalardan çox istifadə olunur.

İxtisarlara növləri. Akronimlər (Acronyms): Akronimlər bir sıra sözlərin silsiləsindəki ilk hərfləri götürüb tək söz kimi tələffüz etməklə əmələ gəlir. Onlar adətən böyük hərflərlə yazılır və hərflər arasında nöqtələr tələb etmir. Akronimlərin bəzi nümunələri bunlardır:

NASA (National Aeronautics and Space Administration)

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

FBI (Federal Bureau of Investigation)

İnializmlər (Initialisms): Akronimlər kimi inializmlər də bir sıra sözlərin başlanğıc hərflərindən istifadə etməklə əmələ gəlir. Bununla belə, akronimlərdən fərqli olaraq, onlar tək söz kimi deyil, fərdi hərflər kimi tələffüz olunur. İnializmlər də hər hərflər arasında nöqtə qoyulmaqla böyük hərflərlə yazılır. İnializmlərə misal olaraq:

U.S.A. (United States of America)

NATO (North Atlantic Treaty Organization)

BBC (British Broadcasting Corporation)

Qısaltmalar (Contractions): Qısaltmalar bir sözdən bir və ya bir neçə hərfin buraxılmasını və onların apostrofla əvəz edilməsini əhatə edir. Onlar adətən qeyri-rəsmi yazı və danışq dilində sözün və ya ifadənin qısaldılmış formasını təmsil etmək üçün istifadə olunur. Qısaltmalara bəzi nümunələr bunlardır:

can't (cannot)

I'm (I am)

won't (will not)

Qısaltmalar (Shortenings): Qısaltmalar sözün və ya ifadənin yalnız bir hissəsini saxlayaraq orijinal mənasını ifadə edən ixtisarlardır. Onlar sözün qısaldılması və ya onun yalnız başlanğıc hissəsindən istifadə etməklə yaradıla bilər. Qısaltmalar tez-tez qeyri-rəsmi kontekstlərdə istifadə olunur və regional dialektlərdən və ya jarqon terminlərindən asılı olaraq dəyişə bilər. Qısaltmalara aşağıdakılar daxildir:

info (information)

photo (photograph)

phone (telephone)

Simvollar (Symbols): Simvollar, çox vaxt riyaziyyat, elm və ya texniki sahələr kontekstində söz və ya ifadələri qısaltmaq üçün istifadə olunan qrafik

təsvirlərdir. Onlar riyazi əməliyyatları, ölçü vahidlərini, kimyəvi elementləri və s. göstərmək üçün istifadə olunurlar. İxtisarlara kimi istifadə olunan simvolların bəzi nümunələri bunlardır:

+ (plus)
kg (kilogram)
H₂O (water)

Başlangıç hərflər (Initial letters): Hər bir sözün ilk hərfindən istifadə edərək, heç bir nöqtə və boşluq qoymadan birlikdə yazmaq ilk hərflər əmələ gəlir. Bu tip abbreviatura adətən başlıqlarda, adlarda və ya təşkilatlarda istifadə olunur. Başlangıç hərflərə misal olaraq:

UN (United Nations)
USA (United States of America)
CEO (Chief Executive Officer)

Qarışıq İxtisarlara (Blend abbreviations): Qarışıq abbreviaturalar iki və ya daha çox sözün hissələrini birləşdirərək yeni söz əmələ gətirməklə yaradılır. Qarışıq abbreviatura nümunələrinə aşağıdakılar daxildir:

brunch (breakfast + lunch)
smog (smoke + fog)
motel (motor + hotel)

Bunlar yazılı ünsiyyətdə geniş istifadə olunan əsas abbreviatura növləridir. Qeyd etmək vacibdir ki, abbreviaturaların istifadəsi və qəbulu kontekstdən, auditoriyadan və üslub qaydalarından asılı olaraq dəyişə bilər.

Dil tədrisində ixtisarlara rol. İxtisarlara dilin tədrisində mühüm rol oynayır, çünki onlar lüğətin mənimsənilməsinə, oxuyub başa düşülməsinə və yazı bacarıqlarının inkişafına kömək edir. İngilis və ya Azərbaycan dillərini ikinci dil kimi tədris edərkən dərslər planlarına abbreviaturaların daxil edilməsi tələbələrin dilin strukturu və istifadəsi haqqında anlayışını artırmağa kömək edir. Şagirdləri ümumi istifadə olunan abbreviaturalarla tanış etməklə, müəllimlər onları real dünyadakı ünsiyyət ssenarilərinə effektiv şəkildə hazırlaya bilərlər.

Dil tədrisində abbreviaturalardan istifadə şagirdlərə mürəkkəb anlayışları daha asan qavramağa kömək edir. O, həmçinin tələbələrə qısaltmalara tez-tez rast gəlinən qəzetlər, jurnallar və onlayn məzmun kimi orijinal materiallarla məşğul olmağa təşviq edir. Bundan əlavə, abbreviaturaları başa düşmək tələbələrə xüsusi sahələr daxilində, peşəkar jarqon və xüsusi terminologiyaları şərh etmək üçün lazımı bacarıqlarla təchiz edir.

İxtisarlara dilin tədrisində müxtəlif məqsədlərə xidmət edir və öyrənlərə dil mənimsəmə səyahətində kömək edir. Onlar həm şifahi, həm də yazılı dil kontekstlərində ünsiyyəti asanlaşdırmaq, səmərəliliyi artırmaq və anlaşmanı təşviq etmək üçün geniş istifadə olunur. Dil tədrisində abbreviaturalar mürəkkəb anlayışları sadələşdirmək, oxuyub başa düşməyi təkmilləşdirmək və effektiv ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmək daxil olmaqla bir neçə yolla istifadə olunur. Dil tədrisində abbreviaturaların müxtəlif rollarına nəzər salmaq:

Mürəkkəb anlayışların sadələşdirilməsi. Dil tədrisində abreviaturaların mühüm rolu öyrənənlər üçün mürəkkəb anlayışların sadələşdirilməsidir. Dil öyrənmək çox vaxt mürəkkəb qrammatika qaydaları, lüğət və sintaksis ilə mübarizə aparır. İxtisarlarda uzun ifadələri və ya ifadələri daha qısa formalara yığıldırmaq üçün istifadə edilə bilər ki, bu da onları öyrənənlərin başa düşməsinə və yadda saxlamasına asanlaşdırır. Məsələn, ingilis dili dərslərində istifadə olunan ümumi abreviaturalara "e.g." daxildir. ("məsələn"), və "və s." ("və s." üçün).

Qeydlərin aparılması və ümumiləşdirmənin asanlaşdırılması. İxtisarlarda məlumatların qeyd edilməsi və ümumiləşdirilməsi zamanı öyrənənlər üçün əvəzolunmaz vasitədir. Dil tədrisində tələbələrə zamanı və ya mətnləri oxuyarkən tez-tez qeydlər aparmaları tələb olunur. İxtisarlarda onlara əsas məqamları daha tez və qısa şəkildə qeyd etməyə imkan verir, onların əsas məlumatları dəqiq şəkildə tutmasını təmin edir. Bundan əlavə, daha uzun mətnləri və ya təqdimatları ümumiləşdirərkən, abreviaturalar öyrənənlərə məzmunu effektiv şəkildə sıxlaşdırmağa, əsas ideyaları və dəstəkləyici detalları vurğulamağa imkan verir.

Mədəni və linqvistik səriştənin inkişafı. Dil tədrisi təkcə dil bacarıqlarını deyil, həm də mədəni və linqvistik səriştələri əhatə edir. İxtisarlarda dilin mədəniyyətinin və istifadə nümunələrinin ayrılmaz hissəsidir. Müəllimlər öyrənənləri konkret dildə və ya mədəniyyətdə çox istifadə olunan abreviaturalarla tanış etməklə onlara dildən istifadənin nüansları haqqında anlayışlar təqdim edir və mədəni həssaslığın inkişafına kömək edir. Bu biliklər öyrənənlərin ümumi ünsiyyət bacarıqlarını artırır və onlara doğma danışanlarla daha səmərəli ünsiyyət qurmağa imkan verir.

İxtisarlarda effektiv ünsiyyətə təsiri. Effektiv ünsiyyət, istər şəxsi, istərsə də peşəkar olsun, həyatın bütün sahələrində vacibdir. İxtisarlarda adətən yazılı və şifahi ünsiyyətdə məlumatı sıxlaşdırmaq və vaxta qənaət etmək üçün istifadə olunur. İxtisarlarda müəyyən kontekstlərdə faydalı ola bilər, effektiv ünsiyyətə əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. İxtisarlarda düzgün istifadə edildikdə bir sıra üstünlüklər verə bilər, o cümlədən:

Effektivlik: İxtisarlarda uzun sözləri və ya ifadələri daha qısa formalara yığmaqla vaxta və məkana qənaət etməyə kömək edir. Yazılı ünsiyyətdə bu, xarakter məhdudiyyətləri və ya söz sayı məhdudiyyətləri olduqda xüsusilə faydalı ola bilər.

Anlaşma asanlığı: Xüsusi kontekstdə geniş şəkildə tanınan və başa düşülən abreviaturalar fərdlər və ya qruplar arasında ümumi dil təmin etməklə ünsiyyəti gücləndirə bilər. İxtisaslaşmış sahələrdə və ya sənayelərdə qısaldılmış sözlər tez-tez texniki terminlər və ya anlayışlar üçün stenoqram kimi istifadə olunur və bu, peşəkarlara öz sahələrində daha effektiv ünsiyyət qurmağa imkan verir.

Rahatlıq: İxtisarlarda mürəkkəb terminləri və ya ifadələri sadələşdirməklə rahatlıq təmin edir. Onlar təkrardan qaçmağa və oxucu və ya dinləyiciyə idrak

yükünü azaltmağa kömək edə bilər. Məsələn, tibb mütəxəssisləri fəvqəladə hallar zamanı tez və dəqiq ünsiyyət qurmaq üçün adətən “BP” (Qan Təzyiq) və ya “CPR” (Ürək-ağciyər Reanimasiyası) kimi abbreviaturalardan istifadə edirlər.

Dilin inkişafı linqvistik strukturların və konvensiyaların yaradılması, qəbulu və təkamülünü əhatə edən davamlı bir prosesdir. İxtisarlar bu prosesin alt hissəsi kimi müasir dillərin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. İxtisarlar həm ingilis, həm də Azərbaycan dillərində dilin inkişafına mühüm təsir göstərmişdir. Onlar getdikcə sürətlə inkişaf edən və texnologiyaya əsaslanan dünyada dil istifadəçilərinin dəyişən ehtiyaclarını əks etdirir.

Dilin təkamülü: İxtisarların istifadəsi dilin dinamik xarakterini və onun yeni şəraitə uyğunlaşmaq üçün daimi təkamülünü əks etdirir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə yeni anlayışlar, texnologiyalar və sahələr meydana çıxır ki, bu da yeni abbreviaturaların yaradılmasını zəruri edir. İxtisarlar o qədər geniş istifadə oluna və başa düşülə bilər ki, nəticədə onlar əsas leksikona daxil olurlar. Bu assimilyasiya prosesi “xalq etimologiyası” kimi tanınır və dilin dinamik xarakterini və onun daimi təkamülünü nümayiş etdirir.

Qeyri-rəsmi ünsiyyət: İxtisarlar və abbreviaturalar dilin qeyri-rəsmiləşməsinə öz töhfəsini verdi, çünki onlar sosial media platformaları, anı mesajlaşma proqramları və onlayn forumlar kimi qeyri-rəsmi ünsiyyət kanallarında üstünlük təşkil etdi. Bu qeyri-rəsmi dil istifadəsi bu rəqəmsal məkanlarda yeni lüğət və dil normalarının inkişafına təsir göstərmişdir. Bu qeyri-formallaşma yeni jarqon terminlərin və danışıq ifadələrinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Domenin xüsusi terminologiyası: İxtisarlar tibb, texnologiya və ya maliyyə kimi ixtisaslaşmış sahələrdə geniş istifadə olunur. Bu domenə xas abbreviaturalar həmin sənayelər daxilində peşəkarlar üçün stenoqrafiya rolunu oynayır, səmərəli ünsiyyət və biliklərin ötürülməsini asanlaşdırır.

Dil tədrisi təkcə dil bacarıqlarını deyil, həm də mədəni və linqvistik sərişətləri əhatə edir. İxtisarlar dilin mədəniyyətinin və istifadə nümunələrinin ayrılmaz hissəsidir. Müəllimlər öyrənənləri konkret dildə və ya mədəniyyətdə çox istifadə olunan abbreviaturalarla tanış etməklə onlara dildən istifadənin nüansları haqqında anlayışlar təqdim edir və mədəni həssaslığın inkişafına kömək edir. Bu biliklər öyrənənlərin ümumi ünsiyyət bacarıqlarını artırır və onlara doğma danışanlarla daha səmərəli ünsiyyət qurmağa imkan verir.

Xülasə, abbreviaturalar dilin inkişafına, müasir dillərin müxtəlif formada formalaşmasına mühüm təsir göstərmişdir. İxtisarlar ünsiyyətin səmərəliliyini artırmaq, başa düşməyi asanlaşdırmaq, vaxta qənaət etmək, yaddaşın saxlanması kömək etmək və öyrənənlərin orijinal dil istifadəsinə imkan yaratmaqla dilin tədrisində mühüm rol oynayır. Onlar dilin sadələşdirilməsinə və qeyri-rəsmiləşdirilməsinə töhfə vermiş, dilin təkamülünü asanlaşdırmış və standartlaşdırmanı təşviq etmişlər. Həm ingilis, həm də Azərbaycan dillərində abbreviaturalar müxtəlif sahələr üzrə üstünlük təşkil edir və effektiv dil

öyrənilməsini dəstəkləmək üçün dil tədrisi metodologiyalarına inteqrasiya olunur. Texnologiya irəlilədikcə və kommunikasiya üsulları inkişaf etdikcə, çox güman ki, abbreviaturaların istifadəsi və təsiri artmağa davam edəcək.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti 4c. Bakı "Elm", 1987.s.43
2. Dilçilik ensiklopediyası. II cild (dərs vəsaiti) / Prof. F.Veysəllinin redaktəsi ilə. – Bakı, Mürtəcim, 2008, – 528 s.
3. Məmmədova S. İngilis və Azərbaycan dillərində söz yaradıcılığı prosesinin nəzəri məsələləri. // S. Məmmədova "Filologiya məsələləri", –Bakı, 2019, №6, –s.20-25.

Fetullayeva A.A.

THE IMPORTANCE OF ABBREVIATIONS IN ENGLISH AND AZERBAIJAN LANGUAGE EDUCATION SUMMARY

Abbreviations have had an important impact on the development of the language and the formation of modern languages in various forms. Abbreviations play an important role in language teaching by increasing the efficiency of communication, facilitating comprehension, saving time, aiding memory retention, and enabling learners to use authentic language. They have contributed to the simplification and informalization of the language, facilitating the evolution of the language and promoting standardization. In both English and Azerbaijani, abbreviations are prevalent in various fields and are integrated into language teaching methodologies to support effective language learning. As technology advances and methods of communication evolve, the use and influence of acronyms will likely continue to grow.

Фетуллаева.А.А.

ЗНАЧЕНИЕ СОКРАЩЕНИЙ В АНГЛИЙСКОМ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ ЯЗЫКОВ РЕЗЮМЕ

Аббревиатуры оказали важное влияние на развитие языка и формирование современных языков в различных формах. Аббревиатуры играют важную роль в преподавании языка, повышая эффективность общения, облегчая понимание, экономя время, помогая сохранить память и позволяя учащимся использовать аутентичный язык. Они способствовали упрощению и неформальности языка, способствуя его эволюции и способствуя стандартизации. Как в английском, так и в азербайджанском языках

аббревиатуры распространены в различных областях и интегрированы в методики преподавания языка для поддержки эффективного изучения языка. По мере развития технологий и развития методов коммуникации использование и влияние аббревиатур, вероятно, будут продолжать расти.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. Sevinc Səlim qızı Məmmədzadə